

UNIVERSITATEA „LUCIAN BLAGA” – SIBIU
FACULTATEA DE LITERE ȘI ARTE

**EMINESCU – POETUL
CONȘTIINȚĂ TRAGICĂ ȘI MODERNITATE ESTETICĂ**

Coordonator științific:

Prof. univ. dr. OVIDIU MOCEANU

Doctorand:

Bianca Medina Osnaga

Sibiu

2011

CUPRINS

Introducere /3/2

1. Receptarea critică a poeziei eminesciene ca discurs pesimist
    în primele două decenii de după dispariția poetului /8/2
  2. Eminescu „azi”. Pesimism și/sau tragic în conștiința eminesciană? /30/3
  3. Conceptul de pesimism și conceptul de tragic în plan filosofic /35/3
    - 3.1. Pesimismul: de la atitudine la teorie /35/3
    - 3.2. Conceptul de tragic. Accepțiuni /48/4
  4. Meditație și mentalitate eminesciană. Câteva repere. „Pesimism” eminescian /66/6
  5. Tentarea limitei /73/6
    - 5.1. Conștiința poetului. Răzvrătire, vizionarism, unicitate /73/6
    - 5.2. Tragicul și melancolia /104/8
    - 5.3. De la ironia romantică la revoltă /112/9
    - 5.4. Tragicul și răzvrătirea /121/9
    - 5.5. Tragicul și sentimentul finitudinii /142/11
  6. Instanțele supreme ale umanului. Demon, geniu, titan /146/11
    - Geniul-demon /151/12
    - Geniul-titan /156/12
    - Demonul-titan /159/13
    - Geniul-demon vs. ființa „comună” /177/15
  7. Modernitate estetică /199/17
- Concluzii /215/19

Bibliografie /222/20

Addenda /236/29

[Index operum /258]

Rezumat

Clasarea lui Eminescu, în inerție, ca pesimist – argument pentru *uzarea* discursului său –, idee extrem de rezistentă în timp, a fost preluată *cu argumente cu tot* de-a lungul a aproape o sută de ani. Lectura în cheie tragică, ce se poate contrapune percepției ca pesimist a poetului, implică atât conștiința, cât și creația eminesciană. Problema tragicului nu este o noutate, ci un orizont (deja) deschis. Nu ne raportăm la dimensiunea estetică a tragicului, ci la aceea **filosofică**, de aceea am recurs la „definirea” lui de către gânditori precum Miguel de Unamuno, D.D. Roșca și Gabriel Liiceanu.

„Personaje” simbolice de esență tragică (Mureșanu, proletarul, dacul, Fata din castel, dascălul), orfism, confruntare activă cu limita (luciditate, revoltă, asumare a finitudinii, eroism, angajare altruistă, responsabilitate, vizionarism), conștientizarea dialecticii bine-rău, sacrificiu de sine, sentiment al incompletitudinii, aspirație, chemare a transcendentului, dispoziție metafizică, perspectivă melioristă, ascetism – sunt doar câteva dintre determinările tragicului. Apoi, asumarea suferinței extreme, solidaritatea cu semenii, triumful vieții în situații-limită, setea de adevăr sunt idei de o forță și generozitate la care doar romanticii au ajuns.

* * *

Primul capitol al lucrării, *Receptarea critică a poeziei eminesciene ca discurs pesimist în primele două decenii de după dispariția poetului*, consemnează judecățile încetățenite de critici la care ne raportăm și azi: C. Dobrogeanu-Gherea, Titu Maiorescu, Ovid Densusianu, Garabet Ibrăileanu, Eugen Lovinescu, cărora li s-au „asociat” o mulțime de alți comentatori obscuri sau chiar neștiuți, într-o dispută nu totdeauna decentă. Poetul „blazat în cuget”, pesimist sub influență schopenhaueriană, dar de un pesimism „eterizat sub forma mai senină a melancoliei pentru soarta omenirii” (Titu Maiorescu), ar fi fost o victimă a mediului social, afectat de un pesimism *sui generis* și de o dispută între optimism, idealism și schopenhauerianism. Revolta însăși ar fi marcată la Eminescu de pasivitate și melancolie (C. Dobrogeanu-Gherea).

Opiniile ulterioare sunt variațiuni pe aceste trei teme: fie **determinism social** (lipsuri, dezordinea vieții proprii, eșecuri de toate felurile, frustrările neamului său) și efect al experiențelor proprii de viață, lovituri ale destinului individual sau colectiv; fie **influență schopenhaueriană**; fie o **cauză temperamentală**. Două direcții, în esență: motivarea exterioară vs.

interioară. Uneori, criticii admit ambele determinări simultan. Alteori, disociază pesimismul său de cel schopenhauerian. Critici de profesie sau ocazionali au reiterat ideile acestea: Ovid Densusianu, Garabet Ibrăileanu, Pompiliu Eliade, Anghel Demetrescu, Eugen Lovinescu, Ion Petrovici, H. Sanielevici, A.C. Cuza, Sextil Pușcariu au luat în discuție pesimismul eminescian, încercând delimitări de cel schopenhauerian sau admițând, totodată, și optimismul poetului. Ioan Slavici și Panait Cerna au respins cu argumente de ordin biografic sau analitic caracterizarea ca pesimist.

Opinia filosofului N. Ștefănescu anticipează concepțiile lui D.D. Roșca și L. Blaga. Pesimismul poetului e o punte de trecere spre idealismul cel mai pur și izvor al „celui mai legitim optimism”. Deznădejdea și „credința idealistă în soartă” („fatalismul idealist”), alternativ, ca în doine, îi sunt proprii. Pe de altă parte, naționalismul său contrazice pesimismul, el determină forța revoltei.

* * *

Ne-am pus problema, într-un capitol (*Eminescu „azi”. Pesimism și/sau tragic în conștiința eminesciană?*) care plasează discuția în contemporaneitate, să distanțăm cele două judecăți (cea referitoare la pesimism și cea referitoare la tragic în poezia eminesciană). Liviu Rusu¹ apreciază că Schopenhauer a fost un „ghid filosofic” pentru Eminescu. Dar ideile schopenhaueriene, fără a fi fost apropiate de poet, au rămas, spune Liviu Rusu, la suprafața concepțiilor sale ca teorii exprimate rece, în abstractul lor.

Crește numărul criticilor care *neagă cu mai multe argumente pesimismul eminescian* sau care încearcă să-i explice *nota personală*, distinctă față de sursa leopordiană, schopenhaueriană, budhistă. În disputa lor, însuși conceptul de pesimism a fost studiat, interpretat, reinterpretat.

De la cel dintâi comentator care a asociat termenul de *tragic* poeziei lui Eminescu, Oreste [Georgescu]² (1910), cu accent pe sensul ascendent al ideii poetice, pe atitudinea înaltă în confruntarea cu finitudinea, în zilele noastre s-a ajuns la ample argumentări ale acesteia.

* * *

Conceptul de pesimism și conceptul de tragic în plan filosofic (capitolul al treilea) urmărește disocierea acestora, cu referiri și la planul estetic. Problema rivalității dintre bine și rău, cu accent pe triumful unuia sau altuia, a generat concepții pesimiste sau optimiste și în spațiul religiilor (subcapitolul *Pesimismul: de la atitudine la teorie*).

Omenirea de azi, îmbătrânită, apatică, opune fericirii „teoria durerii universale”. Creștinismul induce un anume gen de pesimism, disprețuind „vanitățile” lumii, frumosul și socotind plăcerile capcane. Singura speranță a modernilor, în fața supliciilor existenței, este

---

¹ Vezi Liviu Rusu, *Eminescu și Schopenhauer* : avec un résumé en français, București, Editura pentru Literatură, 1966.

² Oreste [Georgescu], *Tragicul în poezia lui Eminescu*, (1910), în *Corpusul... Sec XX*, vol. 9, pp. 72-75.

aneantizarea, nimicirea³. Boala pesimismului e modernă, ea a căpătat formă științifică, deși (cred occidentalii) este renașterea pesimismului budhist. Părinții pesimismului ca teorie sunt Schopenhauer și Hartmann. Teoria disperării, apologia morții au făcut școală prin Schopenhauer.

Problema răului în lume, a **vinovăției** ființei umane prin însăși existența sa, a **finitudinii**, **nostalgia paradisului**, **nefericirea**, **căderea** sunt principalele determinări, motivări ale conștiinței tragice, dar și ale celei pesimiste. Tristețea, disperarea, decepția au avut mereu ca sursă constatarea că omul se află în **dezacord** cu destinul său, cu istoria, cu natura chiar, cu propriile instincte, cu boala și moartea.

Pentru a reduce răul din lume, Schopenhauer a găsit două soluții: **știința**, **filosofia** și **arta** – căile prin care individul poate depăși conștiința individualității proprii și poate accede către libertatea superioară, către seninătate și pace, își poate suprima egoismul și se poate detașa în contemplarea pură a ideii, în abandonarea interesului personal, a voinței de a trăi.

Singura cale, după Schopenhauer, de a ne elibera este *asceza*, *mortificarea* prin înfometare, *stingerea* lentă, *renegarea* voinței de a trăi. Morala sa caută să fixeze mijloacele radicale, „eroice” de *anihilare a voinței de a trăi*, a egoismului. Obiecții se pot aduce mai tuturor ideilor schopenhaueriene. Totuși, „filosofia lui Schopenhauer **face apel la energia «eroică»**, chiar în partea în care preconizează renunțarea la trăire și perpetuare”. Filosofia lui Schopenhauer este, în cele din urmă, una **ascendentă**, asemănătoare religiilor optimiste care propun un paradis compensatoriu, observă Ion Petrovici.

Categorie estetică la bază, tragicul a devenit, totuși, un concept filosofic (subcapitolul *Conceptul de tragic. Accepțiuni*). Tragedia este cea formă supremă a artei (de esență metafizică), ce poate face viața suportabilă, spunea Nietzsche.

Miguel de Unamuno și D.D. Roșca încearcă să delimiteze conceptul de tragic și să propună o „soluție”, adică o atitudine salvatoare în fața precarității existenței și a finitudinii. *Despre sentimentul tragic al vieții la oameni și la popoare* este un eseu amplu despre condiția omului ca ființă concretă, despre finitudine și aneantizare, despre iubire, speranță și mizericordie, despre **eroism** – coordonate ale determinării noastre în spațiu și timp ca ființe *tragice*. Raționalul și vitalul, deși în opoziție, se susțin reciproc. Cum „orice este vital este

---

³ Léon Jouvin, *Le Pessimisme*, Paris, Librairie Académique Didier, 1892. Necitat de autori români, studiul acesta, existent integral în „Gallica”, Bibliothèque Nationale de France, credem că a fost, totuși, utilizat de istorici români ai filosofiei, ca și acela al lui Elme Marie Caro, membru al Academiei Franceze. Traducerile citatelor din lucrările celor doi autori ne aparțin.

antirațional, nu numai irațional, iar orice este rațional, anti-vital, aceasta este baza sentimentului tragic al vieții”⁴.

Gândul și aspirația nemuririi îl definesc pe om și de aici decurg atitudinile esențiale prin care se conturează ca ființă tragică. Religia își are originea tot aici. Sentimentul tragic al vieții, spune Unamuno, este acea **disperare** (religioasă) care poate fi temeiul unei vieți și acțiuni **eroice** – individuale sau colective. Dragostea, născută din iluzie și sursă a deziluziei, e unicul „remediu împotriva morții” și „cel mai tragic” dintre aspectele vieții. Singura cale **practică** pentru a ne salva de la neant și a dăinui prin conștiință este, în cele din urmă, a acționa în așa fel încât să câștigăm acest merit în dauna primejdiei de a muri, a acționa pentru deveni de neînlocuit. De altfel, pesimismul „autentic” nu poate fi decât cel care nu se rostește nimănui, care *nu cere simpatia celorlalți*. A lupta împotriva destinului, chiar fără speranță de victorie, presupune **eroism** – modelul christic e unul de acțiune.

În proiectul său de sinteză, *Existența tragică*⁵, D.D. Roșca delimitează conceptul și construiește o doctrină generoasă, cu putere salvatoare. Dacă universul e rațional, atunci existența trebuie să aibă o finalitate. Este existența rațională? Este lumea o „proiecție antropomorfică”, este ea un text? Singura concluzie valabilă admite, simultan, raționalitatea și iraraționalitatea existenței. Probabilitatea reușitei și a eșecului în dialectica binelui și răului sunt deopotrivă. Optimismul și pesimismul, reacții psihologice, sunt forme de anulare a tragicului condiției umane. O concepție de ansamblu asupra existenței, spune D.D. Roșca, poate fi **doar tragică**. Singura atitudine metafizică și etică ce are în vedere configurația duală a existenței este **acceptarea** acesteia așa cum e ea. Conflictul etern între bine și rău, „spectacol tragic”, nu se va încheia cu triumful niciunuia. Sentimentul tragic al existenței și neliniștea metafizică presupun asumarea precarităților ce țin de condiția noastră, angajează tensiuni generatoare de eroism intelectual, curaj moral, înnobilând viața cu demnitate. Sentimentul tragic și viziunea tragică ne sporesc responsabilitatea și libertatea morală.

Și Gabriel Liiceanu încearcă să contureze o ontologie a tragicului⁶. Tragicul trebuie conectat la **conștiința filosofică**, nu definit prin descrierea morfologiei suferinței umane. Filosofii care au constatat impactul tragicului (existențial, ca nenorocire) s-au orientat spre semnificațiile lui și au căutat răspuns la întrebarea: ce sens are atunci viața omului?

---

⁴ Miguel de Unamuno, *Despre sentimentul tragic al vieții la oameni și la popare*, trad. și note de Constantin Moise; postfață: Diana Diaconu, Iași, Institutul European, 1995, p. 27.

⁵ D.D. Roșca, *Existența tragică: Încercare de sinteză*, București, Editura Științifică, 1968.

⁶ Gabriel Liiceanu, *Tragicul. O fenomenologie a limitei și depășirii*, București, Editura Humanitas, 1993.

Tragicul este răul **asumat**, se naște din confruntarea conștientă cu limita și din înfruntarea angajată a acesteia. El nu apare „fără tentarea limitei absolute” și fără tensiunea proprie actului creator. În plan estetic și etic (umanist), tensiunea care a generat suferința răstoarnă această suferință în opusul ei, adică în **sublim**. În conflictul dintre agentul și pacientul tragic, pierderea e bilaterală, iar înfrângerea nu e nimănui; limita e implacabilă, conștiința e ireductibilă, spune Liiceanu, ea perseverează în proiect. Limita individului e un *drept la tragic* de câștigat prin *act social sau cultural*, iar istoria, tot ca drept la tragic – pentru omenire –, e o serie infinită de limite relative, provizorii.

* * *

În capitolul *Meditație și mentalitate eminesciană. Câteva repere. „Pesimism” eminescian*, ideea centrală discutată a fost problema lui *a fi* și viziunea asupra morții în poezia eminesciană, marcate de câteva formulări sau motive în care se recunosc surse budhiste, brahmanice, schopenhaueriene: Nirvana, resemnarea, neantul, voința de a trăi, nefericirea, cercul strâmt, teatrul lumii etc.

Între *Pesimismul eminescian și pesimismul schopenhauerian*⁷ există diferențe: ideea dominației răului în lume are la Eminescu sens nu ontologic sau metafizic, ci istoric și polemic; zădărnicia și neantul devin concluzii ironice, proiectate în viziune cosmică; nihilismul devine „act suprem de răzvrătire”, ducând spre ideea de titanism; „anestezia voinței oarbe de a trăi” de la Schopenhauer are drept corespondent aspirația la „viața cosmică pleneră” ori „sentimentul de totalitate a vieții”. Pentru filosoful german, poporul era „canalia suverană” și egoismul „feroce” motivează o luptă „de exterminare a tuturor contra tuturor”⁸.

* * *

Urmărind *Tentarea limitei*, primul aspect luat în discuție în acest capitol a fost *Conștiința poetului: răzvrătire, vizionarism, unicitate*. Ipostazele poetului, la Eminescu, sunt purtătoare ale unor atribute definitorii: puritatea și nemurirea, visarea, zborul, înstrăinarea, solitudinea, tristețea, nebunia, paloarea, vizionarismul, revolta, unicitatea etc. Profet și tribun, cântăreț entuziast sau îndurerat, **conștiință a omenirii** sau a neamului său – el are acces la transcendență și este o conștiință tragică al cărei destin se împlinește prin sacrificiu. Că reclamă durerea, alienarea sau rătăcirea, fondul liricii eminesciene rămâne atașat *sublimului* și unei *perseverări în proiect*. Singurătatea predispune la visare și *adâncește melancolia*, dar poezia adevărată e condiționată de rostirea adevărului și de visare.

---

⁷ Nicolae Tertulian, în *Eseuri*, București, Editura pentru Literatură, 1968, p. 5-36.

⁸ Liviu Rusu, *Antischopenhauerianismul lui Eminescu*, în vol. *Eminescu – pe mine mie redă-mă. Contribuții istorico-literare între anii 1940-1999*, Chișinău-București, Editura Litera-Editura David, 1999, p. 338.

Satirele au ca substrat generator sentimentul „cronic” de **responsabilitate** a poetului față de orice formă a **imperfecțiunii** rânduielilor lumii, orice formă de impostură, de nedreptate, de ruinare a valorilor. Idealul clasic, poezia angajată, eroismul, forța regenerativă (de Pasăre Phoenix), vocația socială, solidaritatea, sentimentul incompletitudinii sunt ale poetului care marchează posteritatea, asemeni eroilor titanieni.

Bardul inspirat, poetul orfic îndurerat, poetul mitic, în accepția antichității grecești sau a primului romantism german, plin de forță, sunt reprezentări ale poetului. În tinerețe, Eminescu a situat imaginea acestuia într-un mit al purității și al nemuririi (*Numai poetul*); „sfintele lunci” îl consacra absolutului. Apoi, poetul împacă acele contrarii care-l apropie de orfic, de tragic (*Întunericul și poetul*). Puternic și neclintit în de-finirea lui, el e un titan condamnat la suferință – *cu un scop înalt*. În *Epigonii*, profilul Poetului e unul ideal: visător ingenuu, cu simțire mereu proaspătă, natură contemplativă (nocturnă), înzestrată cu fantezie enormă, gânditor și tragic. În plus, are știința limbii, vigoarea iubirii de țară, respectul pentru pagina de istorie și *vizionarismul* prin care ar aparține mai degrabă *zilelor de aur cu trei sori în frunte* pe care ar dori să le restaureze. Versul final e expresia punctului de vedere **al contemporanilor**: „Toate-s praf... *Lumea-i cum este...* și ca dânsa suntem **noi**”, deci poemul are idee ironică și insurgentă. Definirea poeziei ca „strai de purpură și aur...” se făcea din același unghi.

A prefera definitivul „repaos” e o imagine eminesciană recurentă, în care, totuși, vedem mascată aceeași *revoltă* împotriva a ceea ce nu corespunde aspirațiilor de poet în calitate de conștiință a omenirii sau măcar a neamului său (*Pierdut în suferința...*). Tragismul acestei conștiințe se atestă nu în neîmplinire, ci în împlinirea destinului prin sacrificiu, chiar suprem.

Arderea sacrificială (*Scrisoarea V, Odă...*), renașterea din propria cenușă și recunoașterea sinelui configurează imaginea tragicului geniu-titan. *Vizionarul* (Andrei Mureșanu) al cărui cuvânt al „nimicirii/ Adânc, demonic-rece” e capabil să răstoarne lumea și să proiecteze gândul de mărire a neamului său înfruntă destinul sacrificându-se. „Bolnav”, „prea bun pentru-a fi mare, prea mândru spre-a fi mic”, îndurând suferințe supraomenești, având conștiința propriei „nimicirii”, el are acces la transcendență.

„Suntem numai spre-a da viață problemei” și a o dezlega rămâne îndoielnic. Neliniștea e incurabilă (*O,-nțelepciune, ai aripi de ceară!*). Norocul e trecător, viața e caducă. Asumându-și această limită, poetul încearcă să clinească inexorabilitatea ei.

Nu putem asimila conștiința eminesciană drept una malignă, nici chiar atunci când ea cere sfârșitul gazdei sale trupești, cere „dreptul său la tragic”. Că reclamă durerea, alienarea sau rătăcirea, identitatea contrariilor dându-i sentimentul că propria-i viață e „zadarnică, pustie și

fără înțeles”, atitudine homomorfă celei din *Glossă*, fondul rămâne atașat sublimului și unei *perseverări în proiect*.

Spiritul critic intransigent, setea de perfecțiune, inerția răului social au generat poemele de atitudine. Au triumfat asupra decepțiilor, scepticismului, îndoielilor, negativismului: ironia, revolta, sarcasmul, disprețul. Limbajul satirelor (de la violenta *Junii corupți*) e vituperant și necruțător, actul denunțului este unul eroic.

Indiferența (detașarea) e văzută de unii critici ca „finalitate tragică a genialității”⁹. „Nepăsarea tristă”, ca antidot al suferinței „dureros de dulci”, e o treaptă, o condiție pentru a se regăsi pe sine. A trăi suferința până la capătul durerii e măsura. Poetul e om întru cât suferă și moare, întru cât visează, atras de absolut. *Nepăsarea* lui înseamnă nu ieșire din determinările umanului, ci predispoziția spre înalt a adolescentului perpetuu. „Dorul nemărginit” a fost citit ca sete de absolut, sete de armonie desăvârșită, chemare a transcendentului.

Natura ca reflex al spiritului, natura mitologizată, natura titanizată nu reprezintă un refugiu propriu-zis, un spațiu balsamic, ci, mai degrabă, un *alter ego*, în sensul în care, sortit singurătății, poetul, ca un privilegiat, găsește alături de ea singurul interlocutor adevărat. Evaziunea în natură e o soluție *intelectuală* de preservare a purității spiritului, aflat la tot pasul în primejdia pervertirii. A privi natura este, la Eminescu, un act de creație.

Subcapitolul *Tragicul și melancolia* pune în relație cele două concepte. Melancolia e o noțiune psihologică devenită „noțiune culturală”¹⁰. Ea s-a născut din „slăbirea sacrului”, în urma unui proces de secularizare a conștiinței europene. *Tristetea metafizică* apărută în Renaștere e sentimentul nihilismului, al rupturii între uman și divin, generat de conștientizarea pierderii „patriei cerești” (poemul *Melancolie* reflectă acest declin, această ruptură). Melancoliei temperamentale i s-a adăugat, la Eminescu, **stimulentul creației**: „contemplarea și asumarea existenței”¹¹. „*Sentiment existențial*”, melancolia generează reflecții teoretice care se convertesc în concepții pesimiste. În *Melancolie*, poetul „evocă o singurătate cosmică, o stranie magie care oprește viața, gândirea, istoria chiar”¹². Detașarea e starea-climat pentru cunoaștere supremă. Sentimentul morții, aici consumate deja, și persistența simultană a lucidității trimit la ideea *Luceafărului* și la aceea a *Odeii*; izolarea, detașarea în raport cu umanul se suprapun negării acestei lumi lipsite de sens și identificării cu o alta aflată sub regimul astrului „adorat și dulce”.

---

⁹ Ion Negoitescu, *Poezia lui Eminescu*, ed. a 4-a, pref.: Petru Poantă, ed. îngrijită de Dan Damaschin, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1995, p. 121.

¹⁰ George Gană, *Melancolia lui Eminescu*, București, Editura Fundației Culturale Române, 2002, p. 9.

¹¹ *Ibidem*, p. 22.

¹² Mircea Eliade, *Eminescu – poetul neamului român*, în *Despre Eminescu și Hasdeu*, Iași, Editura Junimea, 1987, p. 40.

De la ironia romantică la revoltă (un alt subcapitol), poetul a parcurs un traseu al lucidității. Ironia este „creatoare și nimicitoare, umană și demonică”¹³. „Libertate de spirit” (Richarda Huch), ironia romantică a profesat acea detașare care i-a permis relativizarea lumii „din perspectiva eului demiurgic”. Răzvrătirea titanului azi mort, Pământul, devine un act ce promovează binele (*Demonism*). Dar atitudinea ironică este, implicit, una **de revoltă** și, deci, **creatoare** prin speranța într-o altă realitate și e negație a realității aparente. Afirmările din *O, adevăr sublime...* nu sunt doar rostiri detașate ale unei conștiințe superioare care ia atitudine față de răul din lume, pe care-l ridiculizează, ci conțin în subtext imaginea răsturnată a „adevărului” constat. O atitudine etică deci.

Că poetul a dezavuat manifestările umanului în ceea ce avea el inferior dovedește tocmai **speranța lui în perfectibilitatea lumii** pe care o vedea strâmbă, ingrată, superficială, inumană – dar în care intuia „un ce măreț”. Satira ca limbaj și atitudine îngroașă subtextul ironiei și afirmă cu vehemență reversul frazei ironice. În *Scrisori, Epigonii, O, adevăr sublime...*, ideea de pesimism e exclusă, ca și interpretarea poemelor ca acceptări resemnate ale lumii. Dacă ironia presupune o disimulare, în satiră autorul se demască și ia atitudinea directă a inculpatului.

Mai mult decât revolta, răzvrătirea e și mai pronunțată activă. În subcapitolul *Tragicul și răzvrătirea*, meditația pe tema sensului omenirii este privită, la Eminescu, în relație cu dialectica binelui și răului, cu mecanismul social, cu „solia” omului în lume – cel mai adesea de pe poziția titanului. Titanul și demonul sunt „denominative diferite (unul păgân, altul creștin), date aceleiași forțe spiritual-morale”. Titanul se răzvrătește contra ordinii sociale, contra Răului ca „sâmbur al lumii”, demonul este **înfrântul triumfător** în tentativa sa de „eliberare” și care „nu evoluează spre satanism, ci spre ipostaza geniului contemplativ”¹⁴ (precum Luceafărul). Actul de revoltă, ca „act de gândire”, este la Eminescu o formă de *acțiune*. Expresie a gândirii tragice este, de exemplu, atitudinea (discursul) lui Andrei Mureșanu făcând apologia eroismului poporului său a cărui rădăcină s-a înăsprit în atâtea încercări. Așadar, demonul și titanul sunt conștiințele **active** care se înverșunează să clinească lumea, s-o restaureze conform unui model ideal, rolul poetului-demon fiind acela de a trezi conștiințe, a înnoi mentalități, căci progresul (gânda poetul) e rezultatul acțiunii celor mulți, care împlinesc o „datorie”.

Dacă răul ar triumfa constant, afirmație privită ironic de poet, atunci lumea ar fi statică. Dar „creșterea” civilizațiilor (proces dialetic, repetat cu fiecare civilizație ce ajunge la apogeu și se stinge apoi) e urmată de **sanționarea** lor pentru temeritatea actului de înfruntare a limitei, cu valoare de *hybris*; de aici, tragicul, în sensul **triumfului principiului** reprezentat de acele popoare cu prețul dispariției lor (*Memento mori*).

Sensul ascendent al satirelor se sprijină pe o concepție melioristă, pe încrederea în finalitatea reparatorie a denunțului. În subtext, toate satirele (nu numai eminesciene) presupun

---

¹³ Aurel Petrescu, *Eminescu – metamorfozele creației*, București, Editura Albatros, 1985, p. 247.

¹⁴ *Ibidem*.

resortul insurgenței și un germene de încredere, poate utopică, dar creatoare și restauratoare de lume. Alte poeme de atitudine, cu recurs la mit, se subsumează revoltei prin ironie și sarcasm, prin deturnarea sensurilor „pesimiste”, de sursă schopenhuaeriană (ex.: *Demonism*).

Extincția definitivă (*Rugăciunea unui dac*, *Despărțire* ș.a.), citită adesea ca dorință de risipire totală în neant, este o cale de „salvare” a ființei copleșite de durerea de a exista. Ființa superioară, însă, nu poate accepta stingerea definitivă în acest fel, dar nici cu resemnare, ca pe o necesitate. Așa-zisa dorință de risipire în neant este, uneori, *disimularea unei atitudini de revoltă* și *ironia* prin care poetul ce înfruntă limita (având conștiința ineluctabilității ei) tinde s-o împingă prin act creator.

La Eminescu, sentimentul zădărnicii nu presupune resemnarea. În subtext, revolta poetului împotriva limitării ființei umane se adresează, indirect, divinității egoiste. „Geniul morții”, reprezentare a limitei tragice, și *raza lunii*, simbol al aspirației către absolut, ilustrează excelent, în *Scrisoarea I*, de exemplu, cele două dimensiuni ale umanului: finitudinea și efortul de a o depăși, termenii unui conflict tragic, eroic. Poetul nu aspiră la o moarte recuperatoare, confundată cu fericirea deplină, pentru că el intuiește că Raiul este o lume în care opțiunea e un nonsens și că în asemenea lume orice „efort” devine absurd, întrucât nicio primejdie, niciun obstacol nu-l stăvilește.

Moartea iminentă dă măsura tragicului unei existențe constituite ca dialectică a fericirii și nefericirii, iar perspectiva Nirvanei este compensația nefericirii, ca a accede la absolut, nu alunecare în neant (*Despărțire*). Tonul și retorica poetică trădează indignarea, **răzvrătirea** celui care aruncă înapoi darul mincinos.

Rugăciunea unui dac a fost citită și în cheie ironică, ceea ce ar trebui să răstoarne sensurile. Darurile primite de la zeu sunt de prețuit sau sunt **poveri**? Ele i se revelează acum ființei trezite la conștiință doar ca *instrumente întru glorificarea divinității*. Mai gravă decât pesimismul e deznădejdea amestecată cu revoltă a dacului. **O lume răsturnată**, în care „ura cea mai crudă” să pară amor, e incompatibilă cu actul creator primordial săvârșit de zeu. Dorindu-și ca toate **darurile-i nobile să se transforme în racile** și să moară „străin și făr’ de lege”, dacul ar găsi, totodată, prin *uitare*, vindecarea de durere. Această nevoie de autoflagelare rostită cu **furie** împotriva zeului dătător de viață și „fericire” implică **repudierea „norocului”** ce i s-a dat. Atunci, în „ruga” dacului de a i se da toate relele imaginabile e de fapt batjocura adresată zeului care *a simulat* creația unei ființe asemeni sieși. Eroul (alungat, hulit) e predestinat durerii. Uitarea și moartea ar salva această ființă de supliciu încătușării în suferință. Discurs ironic sau nu (în prima lui variantă nu era), el este, evident, un poem **al răzvrătirii**. Moartea e aici **accedere în absolut** sau în **transcendent**, o „reducere” la neființă, căreia i se refuză o altă obiectivare; închiderea cercului renașterilor (Nirvana, „anularea eurilor concrete”, starea

existențială analoagă Absolutului). Deci tragicul se naște prin amplificarea, exacerbarea suferinței până la acest prag, **tensionând** distanța dintre viață și moarte. El imploră de la creatorul său repaosul veșnic, dar nu prin anularea tragicului, adică prin mântuire, ci *prin asumarea lui în proba de foc a suferinței extreme*.

Tragicul și sentimentul finitudinii abordează, ca subcapitol, o temă esențială în definirea conceptului ce ne preocupă. Vremuirea e sursă a angoasei omului. „Dorul de moarte”, sentiment metafizic, apetit de ieșire din sine și fertilizare a naturii, e un sentiment unificator, al *nuntirii* omului cu ceea ce i-a dat viață, cu universul. Astfel, omul devine sufletul naturii înseși, parte a acesteia, care vine să-i dea sens, ca în *Mai am un singur dor*.

Căderea, continuă și teribilă, însoțită de spaima aneantizării, sub „teroarea gravitației”, e figurată, mai întâi, de imaginea ființei finite și raționale – în relație cu ideea morții. Căderea are implicații luciferice și imaginile surprării universale (în poemele ce configurează proiecții escatologice) sunt expresia groazei de adânc. „Nostalgia neantului, atunci când apare în finalul unor poeme de tinerețe, e doar componentă a retoricii poetice, o cale de ieșire”¹⁵. Apocatastaza e mișcarea simetrică, înțeleasă ca unificare cu spiritul universal, ca înălțare și recuperare a „patriei cosmice” – mântuirea (totală) este momentul ulterior (și necesar) înfruntării finale dintre bine și rău, lumină și întuneric. Dar în tablourile escatologice triumful întunericului nu e simptomatic. În marile texte, tablourile Apocalipsei sunt urmate de afirmarea, într-o formă sau alta, a **vieții, a firii, a creației, a triumfului în plan istoric**. Finalul acestora e marcat fie de atmosfera feeriei lunare, fie de discursul apologetic și vizionar, fie de triumful vieții înfiripate din vis asupra ascetismului în exercițiul gândirii. Din perspectivă tragică, această opunere a **vieții**, oricare ar fi forma ei de manifestare, în raport cu eternitatea morții și a nimicului, subliniază una dintre constantele creației eminesciene ce se afirmă pe sine ca act demiurgic și uman în același timp, înfruntând finitudinea care ar vrea să reducă la nimic forța explozivă a vitalității.

* * *

Instanțele supreme ale umanului. Demon, geniu, titan (capitolul al șaselea) oferă un câmp larg de semnificații. Cele trei concepte, ca idei mito-poetice recurente în poezia eminesciană, se încarcă de spiritul tragic de esență românească, sinteză a două „componente” naționale (tragice): „creștinismul cosmic” al păstorului *Mioriței* și „agitația zeiască a Meșterului Manole de a depăși «cercul strămt» prin creație și jertfire”¹⁶. Poetul scindat între „afirmare excesivă” și „negațiune excesivă” poartă aceeași marcă a tragicului.

---

¹⁵ Elvira Sorohan, *op. cit.*, p. 228.

¹⁶ *Ibidem*.

Cele trei instanțe supreme rețin în ele *substanță umană*, dar cu atribute care le proiectează dincolo de limitele „comune” ale ființei. Capacitatea de a atrage și chiar a „absorbi”, a lua asupra-și suferința (precum titanul), *puterea de sacrificiu, asceza, confruntarea cu limita, cunoașterea* fac din aceste instanțe naturi excentrice și excepționale care avansează spre catastrofă, încercând s-o amâne ori s-o depășească. Menirea lor e încercarea de a transcende răul, stihialul – *prin gândire, prin creație sau prin faptă*. Conștiință angajată, mereu revoltată, poetul a funcționat ca un spirit prometeic.

Toate cele trei instanțe ale umanului sunt imagini sintetice, ipostaze de interferență.

GENIUL-DEMON. Demonul se răscoală împotriva răului din lume, ca tânărul din *Înger și demon*, sau meditează asupra voinței de a trăi, a setei de putere, a răului în genere, ca Mureșanu. Categoria damnaților reține genialitatea ca formă de manifestare a *spiritului* în lumea terestră, a spiritului divin, de care se desprinde odată cu revolta. Astfel, condiția geniului pe pământ e **problematică și instabilă** sau doar solicitată de criza trecătoare a setei de obiectivare.

Magul și feciorul de împărat fără stea ar compune imaginea geniului romantic. Înțelepciunea, esența demiurgică/descendența divină, gândirea „bogată”, suferința ascetică, **murirea** sunt trăsăturile de sinteză. Geniul-împărat-artist (în sens orfic, tragic), visător, „ispitit de îndoială”, are dublă determinare: apolinic și dionisiac, oniric și ascetic, Orfeu și mag. În setea lui de armonie, doar iubirea poate împăca sufletul lui cu lumea. **Eroicul** (diurnul) și **orficul** (nocturnul)¹⁷ intră în determinările **daimonului**, devenit, odată cu transformarea mythos-ului în logos, zeu chthonian, **titan**. Demonul se răzvrătește împotriva unui demiurg *care i-a răpit visul*, iar revolta lui, cu semnificații tragice, are un *resort individual*, căci el e artist; ulterior, el e confirmat ca un civilizator, un titan – care există *pentru ceilalți* și insurgența lui e accentuat activă, *tragismul proiectându-se în plan individual ca pedeapsă și sacrificiu insuportabil, dar asumat, în numele colectivității*. Ambii reprezintă, prin **gândire**, puterea de a modifica ordinea impusă de Demiurg. Romantismul a extins semnificațiile orfismului, de care a legat în principal tema *căutării absolutului*.

GENIUL-TITAN. Ipostaza geniului-dascăl din *Scrisoarea I* este, probabil, cea mai apropiată de imaginea pe care romantismul i-a construit-o geniului. *Gândirea* lui stăpânește timp și spațiu, ieșind din ființă, din corpul trecător de carne și sfidând nerecunoașterea din partea omenirii și, totodată, existența concretă a dascălului se definește în tragismul ei ca *persistență în actul cunoașterii* prin care sfidează moartea. Între nerecunoaștere și singurătate

---

¹⁷ Vezi Eugen Todoran, *Mihai Eminescu. Epopeea română*, Iași, Editura Junimea, 1981. Revenire asupra studiului anterior, *Eminescu*, București, Editura Minerva, 1972.

absolută, bătrânul dascăl împlinește rolul titanian al civilizatorului. El concurează pe Dumnezeu însuși prin cunoaștere și lucrare sibilinică. *Lumina* acestui „suflet chinuit” poate răzbate dincolo de acceptarea din partea contemporanilor, într-o posteritate virtual evoluată. Dar nu recompensă așteaptă bătrânul dascăl. Și nu pesimism inspiră poemul, ci o idee nobilă, ascendentă, eroică, exprimată ca antifrază.

Geniile sunt martorii adevărului și protectorii vieții în deplinătatea ei. Dar *a deține adevărul e împovărat*. Revoltat, poetul caută un înțeles sau răspuns la incertitudinea unicității sale. Titanul răzvrătit împotriva divinității are, în viziunile moderne, *măreție* – căci înfruntarea divinității e sacrificiu de sine, în disprețul neputinței și al *morții*. Mureșanu, proletarul sunt angajați în acțiunea socială cu ecou istoric, dar meditația lor sceptic-ironică e negare a divinității malefice – act pozitiv, de afirmare indirectă a binelui.

DEMONUL-TITAN. În linii mari, insurgența poetului captează câteva trăsături semnificative, precum suportul meditativ al revoltei, demonismul/titanismul revoltaților, luciditatea și activismul acestora, sentimentul damnării succesiv *hybris*-ului, polemismul și spiritul critic, nihilismul cu influență pozitivă asupra maselor, credința în efectul reparator al *discursului revoltei*. Tragismul condiției titaniene este susținut de *descoperirea limitei sale umane* tocmai în momentul în care el atinge, *triumfător*, prin act, ceea ce divinitatea i-a refuzat – lui și oamenilor. Damnarea ar fi repercusiunea actelor și a gândirilor sale și ea ar veni **din partea oamenilor. Eroii sunt ființe tragice.** Niciodată posteritatea nu-i iartă pentru faptele lor salvatoare. Totdeauna contemporanii duc în derizoriu actele mărețe. Eroicul este un concept la care ar trebui să raportăm cu insistență eminescianismul, și nu neapărat în accepțiunea comună, ci în aceea de „**desăvârșire în nereușită**”, cum spunea Jaspers.

Coborât din mit în istorie, demonul dobândește atributele titanului (modern). Titanul vrea să destituie răul odată cu uzurparea zeului pentru a salva de la nefericire omenirea. Dar, din perspectivă modernă, titanul nu mai este cel măreț în înfrângere, conștient de „vinovăția” sa, ci **eroul** care înalță prin căderea lui întreaga omenire, făcând din rău pârghia binelui. Titanismul personajului eminescian se manifestă „cu toată amplitudinea, *aproape numai ca act de gândire*. Ideea poemului *Demonism* e ascendentă: activism istoric orientat spre destituirea răului din lume.

Andrei Mureșanu, vizionarul, demon și titan, geniu al faptei, dar cu structură meditativă, ridică protestul său, împlinind, indirect, elogiul unei patrii ideale a binelui. În atitudinea lui Mureșanu se dizolvă *revolta demonului împotriva propriei neputințe de a schimba cursul istoriei* văzute ca repetiție nesfârșită de cicluri. Vizionarismul acestui Orfeu lucid, dar încrezător încă,

în ciuda scepticismului, anulează negativismul, căruia îi opune alternativa ieșirii de sub zodia răului prin care s-a fortificat.

Ca și în alte texte, în *Împărat și proletar* proiecția viitorului în trecut presupune raportarea la vârstele armoniei. Decepția, dezgustul sunt reacții convertite în revoltă cruntă, în **instrument de pedepsire** a dezagregării lumilor armonice. „Un Prometeu modern” reflexiv și activ, un filosof în revoltă, incitator – cu atribute titaniene. Verbul marțial pus în slujba acțiunii devastatoare a maselor e poate cel mai puternic argument al **anti-pesimismului** eminescian. *Căci fără speranța în puterea restauratoare a cuvântului care ar fi sensul acestui discurs atât de energic?* Fără *meliorism*, orice opintire la carul istoriei ar însemna ea ceva? Discursul împăratului e complementar discursului proletarului, având ca substrat gândirea schopenhaueriană, marcată de frustrare. Atributul major al Cezarului e **puterea**, iar **setea de glorie** e stimulul prim și cel mai energic al traiectoriei sale în planul istoriei. Ipostază a „monarhului-filosof” (palid, adâncit în gânduri, conștient de nefericirea poporului său și de puterea sa, singur în mărire, lipsit de iubire, convins că principiul rău, nedreptatea și minciuna conduc lumea), el constată, învins, că destinele umane au aceeași determinare – sclav și rege sunt aidoma. Omenirea e „neschimbabilă”. Concluzia „*Că vis al morții-eterne e viața lumii-ntregii*”, păstrează semnificațiile pe care le-a mai avut¹⁸: „moartea-i muma vieții”, încât sensul revenirii eterne la identic, persistența în viață ca scop universal, dorința de a fi, trebuie privite ca garanție a triumfului vieții, chiar dacă individul se simte „trădat” de ea. El apare, prin rolul său de substituție, un purtător de atribute majore, din sfera nemuririi și forței, dar **lipsit de solidaritate** cu cei pe care i-a supus. Nu monarhul este *motorul* civilizației, ci proletarul care se revoltă. „Bătrânul rege Lear”, Cezarul, rămâne „personaj” tragic al unei confruntări dramatice, atât cât se situează în miezul unei **lumi-text**, ca acela al unei tragedii. El nu e un erou, un e nici o conștiință activă, angajată. Scopul său a fost și este tocmai *menținerea ordinii date*. De importanță majoră e absența a două dintre trăsăturile titanului: iubirea de oameni și ideea că fapta creatoare „se întovărășește cu suferința”¹⁹. Tristețea târzie a Cezarului e efectul constatării că războiul său a fost deșertăciune. Prin comparație, ideea și actul proletarului devin un *centru al lumii*, ele dislocă inerții și reprojecțează viitorul.

Primele variante ale *Odei (în metru antic)*, completează imaginea Cezarului, marcat de la început de austeritatea unei soarte de *geniu al singurătății*. „Trist, adânc, gânditor...”, indiferent

---

¹⁸ „Nostalgia neantului, atunci când apare în finalul unor poeme de tinerețe, e doar componentă a retoricii poetice, o cale de ieșire” (Elvira Sorohan, *op. cit.*, p. 228).

¹⁹ Tudor Vianu, *Mitul prometeic în poezia modernă*, în *Opere*, vol. 8, *Studii de filozofie a culturii*, ediție și note de George Gană, București, Editura Minerva, 1979, p. 321.

la dorurile și lacrimile omenirii, rece la toate formele alterității, ca și la creația altora, însetat de glorie, Cezarul a antrenat în războaie ambițioase vieți omenești. Resuit pe pedestalul nemuririi – statuie seculară, simbol al unicității – Cezarul e din stirpea damnaților care nu-și găsesc locul printre ființele comune, dar e **venerat** de urmași. Geniul-titan demonizat, purtând „steaua singurătății” ca însemn, e asociat mării, codrului (semne ale Diurnului). Exilat, el intră în Regimul Nocturn al reprezentării, proiectându-se orfic. Imaginea titanului, ale cărui însemne sunt coroana, mantia (scepstrul și spada), a ieșit de sub regimul antitezei și, sub presiunea *dilemei*, caută propria sa identitate. Poetul, geniu artistic izomorf până la un punct Cezarului, aspiră către cunoaștere de sine, spre intrare în moarte, adică în nemurire, detașat și „rece”. Din nou, alternanța diurn-nocturn ambiguizează semnificațiile geniului, care se adâncește în *tragic* prin înfruntarea focului fatal. Dacă aici poetul e asimilabil, în cele din urmă, omului, atitudinea din final, aceea a aspirației cunoașterii de sine, poartă „amprentă elenistă” (Rosa del Conte); ca în *Glossă*.

GENIUL-DEMON vs. FIINȚA COMUNĂ. Portretul fetei din castel e unul ideal: unicitate, descendență „din rude mari împărătești”, frumusețe, lumină, contemplativitate, predispoziție spre visare, asociere cu regimul nocturn (orfic) ș.a. Primul refuz adresat Luceafărului e urmat „de-o stranie durere”, dar nu în suflet, ci... *în minte*. Luceafărul însuși e potențial alcătuire umană și de aici capacitățile sale *sufletești*, el sperând și suferind ca oamenii; dar iubirea lui e virtuală jertfă supraomenească. *Gândul* ei e îndreptat spre depărtări, spre necunoscut, spre impalpabil. O nostalgie a transcendentului o cheamă într-o lume a tristeții și a tainei. Dacă raportul între neființă și ființă e invariabil, înălțarea „tot mai sus” a astrului presupune **atragera spre înalt** a ființei. *Tristețea* Luceafărului evocă omenescul din el, dar **singurătatea**, ca sentiment *uman*, e acceptată și învinsă de *resemnarea ascetică* – ce exclude regretul²⁰.

În logica omenescului, ființa superioară, mânată de un vis mai înalt decât propria-i înțelegere, își depășește „micul eu”²¹. Personajul feminin de aici are o percepție sublimă asupra posibilităților care se deschid ființei sale spirituale. Dacă iubirea Luceafărului e *abstrasă spre latura spirituală* a omenescului, la fel se petrece și cu muritoarea care îl cheamă *în vis*. Fata din castel, profund umană prin supunere la vraja iubirii, **preia atributele astrului la care visa**. Tânărul vrăjește, la final, cu glas grav și plin de lirism spre „steaua” lui... Triunghiul e construit

---

²⁰ Finalul unei variante sună așa: „Iar el în cercăn radios/ Lucea cu **bunătate**/ Și rece se uita în jos/ L-acea singurătate” (s.n.).

²¹ „Tu îți atârni de *micul eu*/ Speranță și durere/ Te legi cu mii păreri de rău/ De *omul care piere*” (s.n.), îi spune Demiurgul lui Hyperion.

de o atracție *pe calea gândului și a privirii, a beției amorului* prin care fata aparține lumii partenerului uman, pe care **ea l-a ridicat**. Ultima chemare nu mai are puterea de seducție de altădată, pentru că acum ea îl cheamă nu din vis, ci **din lumea reală**.

Dintre toate „personajele” poemului, **fata depășește cel mai evident determinările lumii din care provine**. Pe dimensiunea spirituală înaltă *ea nu are nevoie de inițiere* – Luceafărul nu exercită, în acest sens, asupra ei decât rolul unui „zburător” și emanciparea ei se produce nu atât datorită lui (sau lui Cătălin), ci este în ea o predispoziție uimitoare de abstragere din „cercul strâmt”. **Eliberarea** fetei din negrul castel e în consonanță cu aceeași emancipare. Această dinamică a tentației și setei de împlinire *altundeva* decât acolo unde se află corporal (în castel sau în codru) definește o mobilitate excepțională. În cele din urmă, toți trei au ieșit înălțați din această experiență, ca și cum și-ar fi completat o latură neștiută de ei înșiși. Îi unește **omenescul** din ei. Fiecare ajunge la cunoaștere de sine. Definirea ca **ființă tragică** și respectiv ca **esență netragică** reprezintă un aspect esențial. Inaccesibilitatea și incompatibilitatea, pe care și Petru Creția le socotea idei centrale, nu sunt decât **efecte ale setei de completitudine!**

Geniul e predispus și „condamnat” la *cunoaștere*, iar cunoașterea, *regăsirea sinelui* îl consacră *detașării, singurătății* (în ordinea cosmică), cum vroia poetul în *Odă...* Necunoașterea l-ar fi destinat nefericirii (conform notiței din manuscris). Dar în lumea generalului, fericire și nefericire sunt **nonsensuri**, încât ideea salvării Luceafărului de către muritoarea fată din castel (cum interpreta C. Noica) ni se pare oarecum patetică, fiindcă el tocmai a ieșit din orizontul tentației fericirii, iar fericirea e o stare explicabilă doar în ordinea *umanului*.

Nici seninătatea – contrazisă de amărăciune – și nici tragicul nu definesc la final poziția Luceafărului-Hyperion, care nu-și asumă *ființarea lumilor și legile acestora*, ci le *acceptă*. Asumarea ar însemna *angajare* sau *atitudine activă*, seninătatea ar fi liniște și împăcare calmă, *imposibilitatea* e sinonimă absenței oricărei emoții. În resemnarea Luceafărului-Hyperion e mai degrabă **mântuire** și pasivitate, adică o **situare conștientă în univers** și o atitudine care contrazice tragicul. Hyperion e **tragic** doar în măsura în care e **om**.

Refăcută, ordinea e totuși marcată de **contaminare reciprocă**, de transfer de substanță și aici e de semnalat un lucru excepțional: *aventura cunoașterii stimulate de iubire devine pentru el proiecție în „trecut”, amintire, iar pentru ea proiecție în viitor, aspirație mereu tentată*. Îi deosebește, așadar, *renunțarea, detașarea* – de-o parte, și *nerenunțarea, nevoia de a triumfa asupra limitei* – de cealaltă. Aici ființa „măruntă” de jos se dovedește a fi în realitate *eroică*, neostenind niciodată în aspirația sa.

După ce va fi băut „*voluptatea morții ne-ndurătoare*”, el se va fi regăsit pe sine, își va fi fost redat sieși. **Ca om, „el nu poate fi fericit” pentru că... nu e om**. Ca ființă umană, el ar fi nefericit; ca esență eternă, fericirea și nefericirea pentru el nu au sens.

Un scurt capitol despre *Modernitatea estetică* sintetizează câteva opinii și concluzii. Aproape unanim recunoscut ca poet romantic, situat apoi, la periferia curentului, Eminescu a fost supus apoi altui tip de studiu comparatist și s-au întreprins abstrageri și analize bazate pe „structuri ale imaginarului” care ar putea demonstra apartenența la un curent cu nume ferm, ce depășește romantismul. Dar concluziile au dus adesea în altă direcție, aceea a perenității fără nevoia de clasificare istorico-literară. În esență, e un lucru constatabil pretutindeni în lume: un scriitor excepțional nu mai aparține decât formal unui anume curent.

I s-au atribuit trăsături parnasiene, muzicalitate simbolistă, s-a spus că anunță pe Whitman sau pe neoromantici, că e compatibil la nivelul retoricii cu Baudelaire, Rimbaud, Mallarmé, Leconte de Lisle (v. Romul Munteanu). „Eminescu nu este pentru noi un romantic întârziat, ci un scriitor care a creat un discurs etern, un creator sincronizat cu marea literatură a epocii sale, un contemporan al tuturor timpurilor.”²² (s.n.)

Niciun poet mare nu a creat rupt total de antecesorii; orice poet mare depășește curentul epocii sale. Dar „ruptura modernistă” l-a distanțat de urmași. Critica a încercat să-l „reinventeze”. Trecutul și viitorul se inversează, cum intuia Eminescu însuși în *Epigonii*. Există, astfel, o *influență retroactivă*²³, datorită căreia Eminescu poate fi citit azi prin Labiș, Dimov, Nichita...

Lui Eminescu i s-a interzis multă vreme intrarea în „sensibilitatea noastră cea mai modernă”²⁴, cu toate că măcar unul dintre sensurile termenului *modern* i-ar fi înlesnit aceasta²⁵. Eminescu n-a fost un poet confesiv, ci „obiectiv. Creația lui se deschidea la maturitate „spre o zare *clasică*”²⁶ – o poezie a esențelor și a condensărilor, a opțiunii spre un discurs mai frust. „Poet fundamental modern” după Matei Călinescu, prin „disoluția muzicală a eului”, prin depășirea retorismului antecesorilor săi romantici, prin „veghea pură, impersonală”, într-o dimensiune a circularității „miraculoase” între sens și sunet, cu o influență profundă asupra liricii moderne la noi, a configurării conștiinței poetice moderne.

Conceptul modern al poeziei nu e rupt, însă de cel romantic, deși se declară astfel, el apare ca o revenire la un clasicism din care a dispărut principiul *mimesis*-ului și al verosimilității,

---

²² Romul Munteanu, *Eminescu și eternitatea discursului liric*, în *Lecturi și sisteme*, București, Editura Eminescu, 1977, pp. 129-130.

²³ Monica Spiridon, „Conceptul de Eminescu”, în *Eminescu. Proza jurnalistică*, București, Editura Curtea Veche, 2003, p. 17.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ A se vedea delimitările propuse de Alexandru Piru în *Eminescu azi*, București, Editura Mondero, 1993, p. 137.

²⁶ Matei Călinescu, *Conceptul modern de poezie. De la romantism la avangardă*, ed. a 2-a Pitești, Editura Paralela 45, 2002, („60. Eseu”), p. 183.

cu libertatea imaginației constructive, cultul eului, exacerbarea sensibilității etc. Dar îi lipsesc „efuziunile inimii”²⁷. „Romantismul deschide seria «schimbărilor la față» ale omului modern”²⁸.

Adrian Marino recunoaște la Eminescu trăsături ale baudelairianismului (modernismului): „rafinamentele și emoțiile rare”, „paradisese artificiale”, „complexitatea sufletului modern”, intensitatea, hiperacuitatea. Forța lirică a negației se adaugă acestora. Lucid, dar fervent și în melancolie, și în exaltare, și în scepticism, și în revoltă, Eminescu rămâne romantic prin recursul la mit, la vis, la satiră, la antiteză.

Dacă modernitatea e un concept care se deplasează odată cu societatea, respectiv cu fenomenul literar, spiritualitatea modernă, caracterizată prin „tendința raționalistă, laică, demistificatoare”, urmată de „accentuarea conștiinței de sine a literaturii, a capacității reflexive și critice a creatorilor”²⁹, prin spirit disociativ și negator, ea are ca reper momentul dobândirii conștiinței de sine a poeziei, a literaturii în general, adică în Renaștere – „epocă individualistă, raționalistă, laică și estetizantă” în care spiritul critic a pătruns în spațiul artelor.

Simbolismul și suprarealismul îi datorează mult lui Eminescu. „Post-romantic”³⁰, la el interferează clasicismul, romantismul și modernitatea. Idealismul filosofic, cultul formei, „năzuința spre adevărul psihologic, ca finalitate artistică, și căutarea unei cugetări mai subtile echivalau cu o protestare și însemnau o revoluție”³¹. Mijloacele și estetica sunt aproape aceleași la Eminescu și Baudelaire. *Oda...* apare drept un discurs existențialist despre regăsirea ființei „în cadrul unei experiențe-limită”³². Câteva dintre ideile romantice sau de sursă schopenhaueriană prefigurează literatura absurdului: rotirea pe loc a timpului, prezentul etern, comedia cea de obște sau lumea ca teatru³³.

Obscuritatea poeziei și conștiința acestei obscurități, magia verbală, misterul, „primatul lucidității reci”, fantezia, limbajul autonom al acesteia, eufonia, „înlocuirea sentimentului cu interioritatea «neutră»” sau unirea între fantezie și reflecție, vizionarismul, „regăsirea valorii «primitive» a cuvântului poetic”³⁴ (I. Constantinescu).

---

²⁷ Vezi *ibidem*.

²⁸ Adrian Marino, *Modern, modernism, modernitate*, București, Editura pentru Literatură Universală 1969, („Eseuri”), pp. 46-47.

²⁹ *Dicționar de termeni literari*, coord. Al. Săndulescu, București, Editura Academiei R.S.R., 1976. antetitlu: Academia de Științe Sociale și Politice a R.S.R. Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu”.

³⁰ Nicolae Davidescu, *Estetica poeziei simboliste*, în *Aspecte și direcții literare*, ediție și prefață de Margareta Feraru, București, Editura Minerva, 1975, p. 400.

³¹ *Ibidem*, p. 401.

³² Iosif Cheie-Pantea, *Eminescu și Leopardi. Afinități electivă*, București, Editura Minerva, 1980, p. 172.

³³ Vezi *ibidem*.

³⁴ I. Constantinescu, *Eminescu*, în *Moștenirea modernilor. Eseuri de literatură comparată*, Iași, Editura Junimea, 1975, p. 29.

Imensa achiziție adusă de critică în spațiul exegezei poeziei în general e un argument al modernității (și perenității). Achiziție de nivel conceptual, terminologic, cel puțin. *Critica și comparatismul au dobândit enorm prin avansarea în comentariul creației eminesciene care a tras după sine toată literatura de semn secund, aceea analitică.*

Romantismul eminescian a adăugat modernității (la care era și el parte) energia gigantică, exaltarea spirituală, forța de cuprindere cu totul ieșită din comun în planul gândirii, al percepției, al responsabilității majore față de poporul său. Un spirit emancipat și dependent în același timp.

* * *

Câteva **Concluzii**, pe scurt... Critica literară a lansat și perpetuat ideea descendenței schopenhaueriene a creației eminesciene. Pesimismul e o ipostază a autocompătimirii și are ceva nesincer în teatralitatea lui, pentru că, atunci când e rostit, nu mai e autentic.

Intuirea dialecticii bine-rău și sensibilitatea funcționând conform matricei spațiului ondulat (blagian) sunt, la Eminescu, fundamentale. Rațiunea sa refuză, chiar și în contextul influențelor negativiste, să pună lumea sub semnul căderii fără oprire.

Poezia eminesciană inspiră o idee de **triumf** al spiritului supra-înzestrat și definitiv angajat într-o luptă cu ecou mundan. Vrând să subminăm ideea pesimismului eminescian, am aflat în teoria tragicului „logica” prin care atitudinile poetului se așază într-o altă lumină.

O concepție tragică despre lume nu poate fi învățată. E un dat interior, mental, spiritual, o perspectivă, o formă de luptă cu sine și cu imbatibilul, o disperare de a lua asupra-și universul și a-l ajusta, a-l îndrepta. Poezia lui Eminescu este un mare enunț despre puterea de *a iubi cu arma* – o armă a îndreptării, desigur. Punându-și problema fericirii, Eminescu s-a dedicat nefericirii. El vrea să-și asume toate durerile posibile și cere *exacerbarea suferinței* până la pragul ultim, tensionând astfel distanța dintre viață și moarte.

Melancolia lui Eminescu e dispoziție metafizică, e un sentiment al incompletitudinii trăit ca proiect al compensării, un sentiment cosmic în sensul asumării imperfecțiunii lumii cu responsabilitatea restauratorului. Decepțiile sale sunt atestări ale suferinței generate de imperfecțiune și degradare. Tragică la cei excelenți, această suferință, odată **exprimată**, nu mai poate fi pesimistă, căci ea caută să se împărtășească altora.

BIBLIOGRAFIE

EDIȚII

- Eminescu, Mihai, *Opere*, vol. 1-18, București, Editura Academiei, 1994-
- Eminescu, Mihai; Murărașu, Dumitru; Simion, Eugen, *Opere*: vol. 1: *Poezii* (1): [1866-1874], vol. 2: *Poezii* (2): [1875-1879], vol. 3: *Poezii* (3): [1880-1883], București, Editura Grai și Suflet - Cultura Națională, 1995.
- Mihai Eminescu, *Opere*, vol. 1-3, ed. îngr. de D. Vatamaniuc, pref.: Eugen Simion; antetitul: Academia Română. Fundația Națională pentru Știință și Artă, București, Editura Univers Enciclopedic, 1999, („Opere fundamentale”).
- Eminescu, Mihai; Simion, Eugen, *Manuscrisele Mihai Eminescu*, vol. 1-24, București, Editura Enciclopedică, 2004-2007.

BIBLIOGRAFIE CRITICĂ

- ALBASTRU, Matei, *Structuri lirice și motive romantice la Novalis și Eminescu*, București: România Press, 2005.
- AL-GEORGE, Sergiu, *Studiu introductiv, notițe introductive, comentarii și note la Filosofia indiană în texte. Bhagavad-Gita. Samkhya-Karika Tarka-Samgraha*, București, Editura Științifică, 1971.
- AL-GEORGE, Sergiu, *Arhaic și universal. India în conștiința culturală românească*, București, Editura Herald, s.a.
- BADEA, Ștefan, *Biografia poeziei eminesciene : Constituirea textului poetic*, București, Viitorul Românesc, 1997.
- BARBU, Constantin, *Eminescu. Poezie și nihilism*, Constanța, Editura Pontica, 1991.
- BHOSE, Amita, *Eminescu și India*, pref.: Zoe Dumitrescu-Bușulenga, Iași, Editura Junimea, 1978.
- BOT, Ioana, *Mihai Eminescu, poet național român – istoria și anatomia unui mit cultural*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2001.
- BULGĂR, Gheorghe, *De la cuvânt la metaforă în variantele liricii eminesciene*, Iași, Editura Junimea, 1975.
- CARACOSTEA, Dumitru, *Arta cuvântului la Eminescu*, Iași: Junimea, 1980.
- CARACOSTEA, Dumitru, *Creativitatea eminesciană*, ed. îngr., studiu introductiv și note de Ion Apetroaie, Iași, Editura Junimea, 1987, („Eminesciana”).

- CARACOSTEA, Dumitru, *Personalitatea lui Eminescu*, București, Editura Viitorul Românesc, 1998.
- CAZIMIR, Ștefan, *Stelele cardinale : eseu despre Eminescu*, București, Editura Eminescu, 1975.
- CĂLINESCU, G., *Opera lui Mihai Eminescu*, vol. I-II, București, Editura Minerva, 1976.
- CĂLINESCU, G., *Istoria literaturii române de la origini până în prezent : Mihai Eminescu. 1850-1889. Poetul național*, București, Editura Cartea Românească, 1998.
- CĂLINESCU, G., *Mihai Eminescu (studii și articole)*, ed. îngrijită, postfață și bibliogr. de Maria Teodorovici și Constantin Teodorovici, Iași, Editura Junimea, 1978.
- CĂLINESCU, Matei, *Titanul și geniul*, în vol. *Eminescu – pe mine mie redă-mă. Contribuții istorico-literare între anii 1940-1999*, Chișinău-București, Editura Litera - Editura David, 1999.
- CĂLINESCU, Matei, *Cinci fețe ale modernității. Modernism, avangardă, decadență, kitsch, postmodernism*, trad.: Tatiana Pătrulescu, Radu Țurcanu, Mona Antohi; postf.: Mircea Martin; ed. a 2-a, rev. și adăug.; Iași, Editura Polirom, 2005.
- CĂLINESCU, Matei, *Conceptul modern de poezie. De la romantism la avangardă*, ed. a 2-a, Pitești, Editura Paralela 45, 2005, („60. Eseau”).
- CHEIE-PANTEA, Iosif, *Literatură și existență*, Timișoara, Editura Excelsior, 1998.
- CHEIE-PANTEA, Iosif, *Repere eminesciene*, Timișoara, Editura Excelsior, 1999.
- CHEIE-PANTEA, Iosif, *Ideea Eminescu*, în *Studii de literatură română și comparată*, vol. 16-17, coord.: Alexandru Ruja și Daniel Vighi, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2001, pp. 17-32.
- CIMPOI, Mihai, *Eminescu, poet tragic*, în vol. *Căderea în sus a Luceafărului*, Galați, Editura Porto-Franco, (colecția „Studii eminesciene”), 1993.
- CIMPOI, Mihai, *Plânsul demiurgului : noi eseuri, despre Eminescu*, Iași: Junimea, 1999.
- CIMPOI, Mihai, *Esența ființei : (mi)teme și simboluri existențiale eminesciene*, ed. a 2-a, revăzută, Iași: Princeps Edit, 2007.
- CIOCULESCU, Șerban, *Eminesciana*, București, Editura Minerva, 1985.
- CIOPRAGA, Constantin, *Poezia lui Eminescu : Arhetipuri și metafore fundamentale*, Iași, Editura Junimea, 1990 („Eminesciana”).
- CIORĂNESCU, Alexandru, *Eminescu sub fiorul timpului*, București, Editura Jurnalul Literar, 2000.
- CODREANU, Th., *Eminescu – dialectica stilului*, București, Editura Cartea Românească, 1984.
- CODREANU, Th., *Modelul ontologic eminescian*, Galați, Editura Porto-Franco, 1992.
- CONSTANTINESCU, I., *Eminescu*, în *Moștenirea modernilor. Eseuri de literatură comparată*, Iași, Editura Junimea, 1975.
- CONSTANTINESCU, Pompiliu, *Eros și Daimonion*, în *Scrieri*, vol. 2, București, Editura pentru Literatură, 1967.
- Corpusul receptării critice a operei lui M. Eminescu. Secolul XIX*, ed. critică de I. Opreșan și Teodor Vărgolici, vol. 1-3, București, Editura Saeculum I.O., 2002.
- Corpusul receptării critice a operei lui M. Eminescu. Secolul XX*, ed. critică de I. Opreșan și Teodor Vărgolici, vol. 1-10, București, Editura Saeculum I.O., 2009-.
- COSTACHE, Iulian, *Eminescu. Negocierea unei imagini*, București, Editura Cartea Românească, 2008.

- CRĂCIUNESCU, Pompiliu, *Eminescu – Paradisul infernal și transcsmologia*, pref.: Basarab Nicolescu, Iași, Editura Junimea, 2000 („Eminesciana”, serie nouă, nr. 1).
- CREȚIA, Petru, *Conștiința de sine a poetului*, în vol. *Eminescu – pe mine mie redă-mă. Contribuții istorico-literare între anii 1940-1999*, Chișinău-București, Editura Litera - Editura David, 1999, pp. 560-564. Text transcris după vol. *Testamentul unui eminescolog*, București, Editura Humanitas, 1998.
- CREȚIA, Petru, *Mihai Eminescu. Constelația Luceafărului. Sonetele. Scrisorile*, editate și comentate de Petru Creția, București, Editura Humanitas, 1994.
- CRÎȘAN, Constantin, *Eminescu versus Dumnezeu sau Blestemul în genunchi. Încercare asupra sintaxei logice*, pref.: Zoe Dumitrescu-Bușulenga, București. Editura Eminescu și Editura Vinea, 1999.
- CUBLEȘAN, Constantin, *Eminescu în conștiința critică*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1994.
- CUBLEȘAN, Constantin, *Eminescu în oglinzile criticii*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2001.
- CUȚITARU, Virgil, *Metamorfozele lui Hyperion : studiu asupra poemei „Luceafărul”*, Iași, Editura Junimea, 1983.
- DAMIAN, Anca, *Eminescu sau Legenda unui geniu*, București, Editura Vizual, 1998.
- DAVIDESCU, Nicolae, *Estetica poeziei simboliste în Aspecte și direcții literare*, ediție și pref. de Margareta Feraru, București, Editura Minerva, 1975.
- DEL CONTE, Rosa, *Eminescu sau despre Absolut*, trad.: Marian Papahagi, postf.: Mircea Eliade; ed. a 2-a, rev., Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2003.
- DOBRESCU, Caius, *Mihai Eminescu : imaginarul spațiului privat, imaginarul spațiului public : [monografie]*, Brașov, Editura Aula, 2004.
- DRAGOMIRESCU, Mihail I., *Mihai Eminescu : studii critice*, ed. îngrijită, prefață și note de Leonida Maniu, Iași, Editura Junimea, 1976.
- DRĂGAN, Mihai, *Mihai Eminescu : interpretări : vol.1-2*, Iași, Editura Junimea, 1982.
- DRĂGAN, Mihai, *Eminescu tânăr sau a doua mea ființă*, Iași, Editura Institutul European, 1999.
- DUMITRESCU-BUȘULENGA, Zoe, *Mihai Eminescu*, București, Editura Tineretului, 1963, („Oameni de seamă”).
- DUMITRESCU-BUȘULENGA, Zoe, *Eminescu și romantismul german*, București, Editura Eminescu, 1986.
- DUMITRESCU-BUȘULENGA, Zoe, *Mihai Eminescu : creație și cultură*, ed. revăzută și adăugită București, Editura Doina, 2000.
- DUMITRIU, Corneliu, *Despre sine și sens în rostirea eminesciană*, București, Editura Mondero, 1993.
- ELIADE, Mircea, *Eminescu – poetul neamului român, în Despre Eminescu și Hasdeu*, Iași, Editura Junimea, 1987.
- Eminescu – pe mine mie redă-mă. Contribuții istorico-literare între anii 1940-1999*, Chișinău-București, Editura Litera - Editura David, 1999.
- ENE, Virgiliu; NISTOR, Ion, *Studii eminesciene*, București, Editura Albatros, 1971.
- GANĂ, George, *Melancolia lui Eminescu*, București, Editura Fundației Culturale Române, 2002.
- GIURGIU, Felicia, *În eminescianul univers : [studii]*, Timișoara, Editura Facla, 1988.
- GOGEA, Vasile, *(Re)citindu-l pe Eminescu ; În umbra Timpului*, Bistrița, Editura Charmides, 2000.

- GORCEA, Petru Mihai, *Nesomnul capodoperelor : eseuri*, București, Editura Cartea Românească, 1977.
- GORCEA, Petru Mihai, *Steaua din oglinda visului : eseu despre „Lucașfăru” lui Eminescu*, București, Editura Cartea Românească, 1983.
- GORCEA, Petru Mihai, *Eminescu*, vol. 1, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1998.
- GRIGURCU, Gheorghe, *De la Mihai Eminescu la Nicolae Labiș*, București, Editura Minerva, 1989.
- GUILLERMOU, Alain, *Geneza interioară a poeziilor lui Eminescu*, Iași, Editura Junimea, 1977, („Eminesciana”).
- GUILLERMOU, Alain, *Atitudinea și formele eului în lirica lui Eminescu*, în vol. *Mihai Eminescu*, Iași, Editura Junimea, 1974, („Eminesciana”).
- HAȘA, Gligor, *A cuteza cutezanță*, Deva, Editura Destin, 1998.
- HUSAR, Alexandru, *Întoarcerea la literatură : Printre clasici : [studii, articole, eseuri]*, Iași, Editura Junimea, 1978.
- IBRĂILEANU, Garabet, *Eminescu*, în *Scriitori români și străini*, vol. 1-2, ed. îngrijită de Ion Crețu, pref.: Alexandru Piru, București, Editura pentru Literatură, 1968.
- IBRĂILEANU, Garabet, *Mihai Eminescu : studii și articole*, ed. îngrijită, prefață, note și bibliografie de Mihai Drăgan, Iași, Editura Junimea, 1974.
- ISTRATE, Gavril, *Studii eminesciene*, Iași, Editura Junimea, 1987.
- În cercul labirint : Studenții filologi ai Universității „Transilvania” – Brașov, la Colocviul Național „Mihai Eminescu” : Comunicări științifice : Iași, 1995, 1996, 1997*, culegere coordonată de Andrei Bodiș, Gheorghe Crăciun, Ovidiu Moceanu, Brașov, Editura Dealul Melcilor, 1997.
- KOZEVNIKOV, Jurij Alexeevici, *Mihai Eminescu și problema romantismului în literatura română*, trad. din limba rusă, prefață și indice de Ariton Vraciu, Iași, Editura Junimea, 1979.
- LĂZĂREANU, Barbu, *Cu privire la : Eminescu* : vol.1-4, București, Editura Cultura Românească, [s. a.].
- LOGHINOVSKI, Elena, *De la demon la luceafăr : motivul demonic la Lermontov și romantismul european*, București, Editura Univers, 1979.
- LOVINESCU, Eugen, *Mihai Eminescu : [studiu]*, ed. critică, prefață, note, variante, bibliografie și indice de Ion Nuță, Iași, Editura Junimea, 1984.
- MANIU, Leonida, *Dor și armonie eminesciană*, Iași, Editura Institutul European, 2000.
- MANOLESCU, Maria, *Sacrificiul de sine. Sacrul la Eminescu*, București, Editura Meta, 1994.
- MARIAN, Rodica, *„Lumile” Lucașfăruului: o interpretare a poemului eminescian*, Cluj-Napoca, Editura Remus, 1999.
- MARIN, Demetrio, *Eminescu și cultura indiană*, trad.: Mirela Talașman, pref.: Traian Diaconescu, Iași, Editura Institutul European, 2004.
- MĂNUCĂ, Dan, *Pelerinaj spre ființă : Eseu asupra imaginarului poetic eminescian*, Iași, Editura Polirom, 1999.
- MELANCU, Ștefan, *Eminescu și Novalis : Paradigme romantice*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1999.
- MELIAN, Alexandru, *Eminescu : univers deschis : [studii critice]*, București, Editura Eminescu, 1987.
- MICU, Dumitru, *Eminescu în „raza gândului etern”*, București, Editura Vestala, 2005.

- MIHĂILESCU, Dan C., *Perspectivă eminesciene*, ediția a 2-a, revăzută și ne-adăugită, București, Editura Humanitas, 2006.
- MINCU, Marin, *Mihai Eminescu. Luceafărul*, Constanța, Editura Pontica, 1996.
- MINCU, Marin, *Paradigma eminesciană*, Constanța, Editura Pontica, 2000.
- MIOC, Simion, *Lecturi (ne)canonice*, Timișoara, Editura Marineasa, 1999.
- MOCEANU, Ovidiu, *Cursul Eminescu. Curs pentru Învățământ la Distanță*, antetitul: Universitatea „Transilvania”, Departamentul pentru Învățământ la Distanță și Învățământ cu Frecvență Redusă. Facultatea de Litere. Specializarea filologie, 2004-2005.
- MOCEANU, Ovidiu, *M. Eminescu – „poetul cu inima-n ceruri...”*, în vol. *Disciplina lecturii*, Brașov, Editura Universității „Transilvania”, 2010.
- MUNTEANU, George, *Mihai Eminescu : studii și articole*, Iași, Editura Junimea, 1977.
- MUNTEANU, George, *Eminescu și eminescianismul. Structuri fundamentale*, București, Editura Minerva, 1987.
- MUNTEANU, George, *Eminescu și antinomiile posterității*, București, Editura Albatros, 1998, („Critică și istorie literară”).
- MUNTEANU, Romul, *Eminescu și eternitatea discursului liric*, în *Lecturi și sisteme*, București, Editura Eminescu, 1977.
- MUNTEANU, Ștefan, *Filosofia indiană și creația eminesciană*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1997.
- MURĂRAȘU, Dumitru, *Mihai Eminescu : viața și opera*, București, Editura Eminescu, 1983.
- MUREȘANU IONESCU, Marina, *Eminescu și intertextul romantic*, Iași, Editura Junimea, 1990.
- NEDELCEA, Tudor; CRĂCIUN, Victor, *Eminescu și cugetarea sacră*, ed. a 2-a, augmentată, Craiova, Editura Fundația „Scrisul românesc”, 2000.
- NEGOIȚESCU, Ion, *Poezia lui Eminescu*, ed. a 4-a, pref.: Petru Poantă, ediție îngrijită de Dan Damaschin, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1995.
- NICA, Ion, *Eminescu : Vis Animi*, București, Editura Eminescu, 1999.
- NOICA, Constantin, *Eminescu sau Gânduri despre omul deplin al culturii românești*, București, Editura Eminescu, 1975.
- NOICA, Constantin, *Sentimentul românesc al ființei*, București, Editura Eminescu, 1978.
- NOICA, Constantin, *Introducere la miracolul eminescian*, ed. îngrijită de Marian Diaconu și Gabriel Liiceanu, București, Editura Humanitas, 1992.
- OARCĂȘU, Ion, *Destine și valori : [critică literară]*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1974.
- OPRIȘAN, Ionel, *Cariatide literare : studii de istorie a literaturii române*, București, Editura Vestala, 2006.
- PALEOLOGU-MATTA, Svetlana, *Eminescu și abisul ontologic*, cuvânt înainte: Nicolae Steinhardt, București, Editura Științifică, 1994.
- PAPU, Edgar, *Poezia lui Eminescu*, ed. a 2-a, Iași, Editura Junimea, 1979, („Eminesciana”).
- PAPU, Edgar, *Eminescu într-o nouă viziune*, eseu introductiv: Zoe Dumitrescu-Bușulenga, ed. și note: Vlad-Ion Papu, Iași, Editura Princeps Edit, 2005.

- PETRAȘ, Irina, *Un veac de nemurire : Mihai Eminescu, Ion Creangă, Veronica Micle*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1989.
- PETRAȘ, Irina, *Recitindu-l pe Eminescu*, în vol. *Eminescu – pe mine mie redă-mă. Contribuții istorico-literare între anii 1940-1999*, Chișinău-București, Editura Litera - Editura David, 1999.
- PETRESCU, Aurel, *Eminescu. Originile romantismului*, București, Editura Albatros, 1983, („Sinteze. Lyceum”).
- PETRESCU, Aurel, *Eminescu. Metamorfozele creației*, București, Editura Albatros, 1985.
- PETRESCU, Ioana Em., *Eminescu. Modele cosmologice și viziune poetică*, Pitești, Editura Paralela 45, 2005.
- PHILIPPIDE, Alexandru, *Eminescu și gândirea poetică*, în *Studii eminesciene*, București, Editura pentru Literatură, 1965.
- PIRU, Alexandru, *Eminescu azi*, București, Editura Mondero, 1993.
- POP, Augustin Z.N., *Caleidoscop eminescian*, București, Editura Eminescu, 1987.
- POPA, George, *Spațiul poetic eminescian*, Iași, Editura Junimea, 1982.
- POPA, George, *Prezentul etern eminescian*, col. „Eminesciana”, Iași, Editura Junimea, 1989.
- POPA, Mircea, *Mihai Eminescu. Contextul receptării*, Reșița, Editura Timpul, 1999, („Eminescu”, nr. 5).
- POPOVICI, Dumitru, *Poezia lui Mihai Eminescu*, pref.: Ioana Petrescu, București, Editura Tineretului, 1969.
- POPOVICI, Dumitru, *Studii literare : vol.5-6 : Poezia lui Mihai Eminescu*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1988.
- RAȘCU, I. M., *Eminescu și cultura franceză*, ed. îngrijită de Albert Schreiber și D. Murărașu, București, Editura Minerva, 1976.
- RUSU, Liviu, *Eminescu și Schopenhauer : avec un résumé en français*, București, Editura pentru Literatură, 1966.
- RUSU, Liviu, *Antischopenhauerianismul lui Eminescu*, în vol. *De la Eminescu la Lucian Blaga*, București, Editura Cartea Românească, 1981.
- SCORPAN, Grigore, *Mihai Eminescu : studii și articole*, ed., bibliografie și indice de Virgil Andriescu, introd.: G. Ivănescu, Iași, Editura Junimea, 1977.
- SIMION, Eugen, *Fragmente critice*, vol. 3 – *Mit. Mitizare. Mistificare*, București, Fundația Scrisul Românesc, Univers Enciclopedic, 1999.
- SOROHAN, Elvira, *Ipostaze ale revoltei la Heliade Rădulescu și Eminescu*, București, Editura Minerva, 1982.
- SPIRIDON, Monica, *Eminescu. O anatomie a elocvenței*, București, Editura Minerva, 1994.
- SPIRIDON, Monica, *Eminescu. Proza jurnalistică*, București, Editura Curtea Veche, 2003.
- SPIRIDON, Monica, *Eminescu sau despre convergență*, București, Editura Scrisul Românesc, 2009.
- STREINU, Vladimir, *Eminescu*, ed. îngrijită, prefață, note și indice de Mihai Drăgan, Iași, Editura Junimea, 1989.
- TACCIU, Elena, *Eminescu. Poezia elementelor*, București, Editura Cartea Românească, 1979.
- TARANGUL, Marin, *Intrarea în infinit sau dimensiunea Eminescu*, București, Editura Humanitas, 1992.
- TERTULIAN, Nicolae, *Pesimismul eminescian și pesimismul schopenhauerian*, în *Eseuri*, București, Editura pentru Literatură, 1968.

- TIUTIUCA, Dumitru, *Creativitate și ideal [în poezia lui Eminescu]*, Iași, Editura Junimea, 1984.
- TODORAN, Eugen, *M. Eminescu ; I. Creangă : Studii*, redactori: Eugen Todoran, Ștefan Munteanu, Ionel Stan, Timișoara, Editura Universitatea de Vest, 1965.
- TODORAN, Eugen, *Eminescu*, București, Editura Minerva, 1972.
- TODORAN, Eugen, *Mihai Eminescu. Epopeea română*, Iași, Editura Junimea, 1981.
- TOHĂNEANU, G. I., *Eminesciune : (Eminescu și limba română)*, Timișoara, Editura Facla, 1989.
- TUPAN, Maria-Ana, *Mihai Eminescu și epoca post-kantiană*, în vol. *Scriitori români în paradigme universale*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1999.
- VATAMANIUC, Dimitrie, *Eminescu : manuscrisele : jurnal al formării intelectuale și al lărgirii orizontului științific, laborator de creație, instrument de lucru*, București, Editura Minerva, 1988.
- VATAMANIUC, Dimitrie, *Eminescu : contribuții documentare*, Galați: Porto-Franco ; Muzeul Literaturii Române, 1993.
- VIANU, Tudor, *Cuvânt despre Eminescu*, în *Studii de literatură română*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1965.
- VIANU, Tudor, *Istoria ideii de geniu*, în *Postume*, București, Editura pentru Literatură Universală, 1966.
- VIANU, Tudor, *Lucefărul*, în *Mihai Eminescu*, Iași, Editura Junimea, 1974.
- VIANU, Tudor, *Aleksandri, Eminescu, Macedonski*, antologie, postfață și bibliografie de Constantin Ciopraga, București, Editura Minerva, 1974.
- VIANU, Tudor, *Mitul prometeic în poezia modernă*, în *Opere*, vol. 8, *Studii de filozofie a culturii*, ediție și note de George Gană, București, Editura Minerva, 1979.
- VIANU, Tudor, *Mitul prometeic în poezia modernă*, în *Opere*, vol. 8, *Studii de filozofie a culturii*, ediție și note de George Gană, București, Editura Minerva, 1979.
- VIANU, Tudor, *Poezia lui Eminescu. Atitudini și motive romantice în poeziile de tinerețe*, în *Studii de literatură română*, București, Editura Fundației PRO, 2003.
- VINTILESCU, Virgil, *Eminescu și literatura înaintașilor*, Timișoara, Editura Facla, 1983.
- ZACIU, Mircea, *Viaticum : [studii critice]*, revăzută și adăugită Cluj-Napoca, Editura Cartimpex, 1998.
- ZAMFIR, Mihai, *Din secolul romantic : eseuri*, București, Editura Cartea Românească, 1989.

LUCRĂRI FILOSOFICE

- BOS, Camille, *Pessimisme, féminisme, moralisme*, Paris, Félix Arcan, 1907.
- BOULANGER, André, *Orfeu. Legături între orfism și creștinism*, trad.: Dan Stanciu, București, Editura Meta, 1992.
- CAMUS, Albert, *Mitul lui Sisif*, București, Editura RAO, 1994.

- CARO, Elme, *Le Pessimisme au XIXe siècle: Léopardi – Schopenhauer – Hartmann*, Paris, Librairie Hachette et Cie, 1878.
- HARTMANN, Eduard von, *Philosophie de l'Inconscient*, Editeur : L'Harmattan, Collection „Encyclopédie Psychologique”, Paris, 2008.
- Istoria filosofiei. 3. Triumful rațiunii*, coord.: Jacqueline Russ, trad.: Laurian Kerestes, București, Editura Univers Enciclopedic, 2000.
- JOUVIN, Léon, *Le Pessimisme*, Paris, Librairie Académique Didier, 1892.
- LIICEANU, Gabriel, *Tragicul. O fenomenologie a limitei și depășirii*, București, Editura Humanitas, 1993.
- NIETZSCHE, Fr., *Nașterea tragediei din spiritul muzicii*, trad.: Ion Herdan și Ion Dobrogeanu-Gherea, Pitești, Editura Agatha, 2003.
- NOREM, Julie K., *Puterea pozitivă a gândirii negative*; trad.: Corina Diana Ionescu, București, Editura Alicat, 2007.
- PETROVICI, Ion, *Schopenhauer. Monografie istorico-filozofică*, București, Editura Eurosong & Book, 1997.
- ROȘCA, D.D., *Existența tragică. Încercare de sinteză filozofică*, București, Editura Științifică, 1968.
- SCHILLER, Friedrich, *Ideea de sublim (Contribuții la dezvoltarea unor idei kantiene)*, în *Scrieri estetice*, trad. și note: Gheorghe Ciorogaru, București, Editura Univers, 1981.
- SCHOPENHAUER, Arthur, *Studii de estetică*, trad.: Gr. Tănăsescu, București, Editura Științifică, 1974.
- SCHOPENHAUER, Arthur, *Lumea ca voință și reprezentare*, trad. de Emilia Dolcu, Viorel Dumitrașcu, Gheorghe Puiu, Iași, Editura Moldova, 1995.
- ȘESTOV, Lev, *Filosofia tragediei*, trad.: Teodor Fotiade; studiu introd., tabel cronologic și bibliografie de Ramona Fotiade, ed. îngrijită de Mircea Aurel Buiciuc, București, Editura Univers, 1999.
- UNAMUNO, Miguel de, *Despre sentimentul tragic al vieții la oameni și la popoare*, trad. și note de Constantin Moise; postfață de Dana Diaconu; col. „Eseuri de ieri și de azi”, Iași, Editura Institutul European, 1995.
- VALLIS, Maurice, *Miguel de Unamuno et le Sentiment tragique de la Vie*, în „Mercure de France”, nr. 429, 1 mai 1916, an 27, p. 58.
- VOLKELT, Johannes, *Estetica tragicului*, trad.: Emeric Deutsch, pref.: Al. Boboc, București, Editura Univers, 1978

ALTE LUCRĂRI

- BLAGA, Lucian, *Elanul insulei : aforisme și însemnări*, prefață, text stabilit și note: George Gană, ed. îngr. de Dorli Blaga și George Gană, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1977.
- BLAGA, Lucian, *Spațiul mioritic*, în *Opere*, vol. 9, București, Editura Minerva, 1985.
- BOULANGER, André, *Orfeu. Legături între orfism și creștinism*, trad.: Dan Stanciu, București, Editura Meta, 1992.

- Dulcea mea Doamnă / Eminul meu iubit. Corespondență inedită Mihai Eminescu – Veronica Micle*, scrisori din arhiva familiei Graziella și Vasile Grigorcea, ed. îngrijită, transcriere, note și pref. de Christina Zarifopol-Illias, Iași, Editura Polirom, 2000.
- Dicționar de termeni literari*, coord. Al. Săndulescu, București, Editura Academiei R.S.R., 1976. Antetitul: Academia de Științe Sociale și Politice a Republicii Socialiste România. Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu”.
- DOBRESCU, Caius, *Modernitatea ultimă : eseuri*, București, Editura Univers, 1998.
- DURAND, Gilbert, *Structurile antropologice ale imaginarului. Introducere în arhetipologia generală*, trad.: Marcel Aderca, postfață: Cornel Mihai Ionescu, colecția „Mentor”, București, Editura Univers Enciclopedic, 2000.
- ELIADE, Mircea, *De la Zalmoxis la Genghis-Han. Studii comparative despre religiile și folclorul Daciei și Europei Orientale*, trad. de Maria Ivănescu și Cezar Ivănescu, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1980.
- ELIADE, Mircea, *Arta de a muri*, Iași : Moldova, 1993.
- ELIADE, Mircea, Culianu, Ioan Petru, *Dicționar al religiilor*, București, 1993.
- HUCH, Richarda, cap. *Ironia romantică*, în *Romantismul german*, trad. și pref.: Viorica Nișcov, București, Editura Univers, 1974.
- C.G. JUNG, *Psihologia sufletului. Antologie*, vol. I, București, Editura Anima, 1994.
- KERNBACH, Victor, *Dicționar de mitologie generală*, postfață: Gh. Vlăduțescu, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989.
- LIICEANU, Gabriel, *Despre limită*, ed. a 2-a, București, Editura Humanitas, 1997.
- MARINO, Adrian, *Modern, modernism, modernitate*, București, Editura pentru Literatură Universală, col. „Eseuri”, 1969.
- MICU, Dumitru, *Tradiționalism și modernism la începutul secolului XX*, în *Istoria literaturii române : Studii*, București, Editura Academiei, 1979.
- RIFFATERRE, Hermine, *L'Orphisme dans la poésie romantique*, Editions Nizet, 1970.

Am grupat într-o **Addenda** idei și argumente colaterale celor maioresciene, gheriste etc. referitoare la „pesimismul” poetului, idei aparținând unor critici sau comentatori de ocazie, mai puțin cunoscuți, necunoscuți sau anonimi. Le-am menționat pentru că ele au „consolidat” un curent de opinie într-o perioadă cam lungă, din nefericire. În contrapartidă, opiniile contestatarilor pesimismului eminescian completează acest „tablou de epocă” al receptării critice.

În esență, sunt câteva poziții care centrează aprecierile referitoare la „pesimismul” eminescian. Pe de o parte, există opinia conform căreia „pesimismul” poetului se explică prin **influența curentului schopenhauerian**, la care se adaugă și aceea a mediului berlinez, mizeria vieții zilnice, munca istovitoare; un pesimism „învățat” de la filosoful german – dar nu egoist, ci altruist.

Mai mulți adepți are ideea **caracterului congenital**, ereditar al pesimismului eminescian. Ar fi vorba fie despre o lipsă de energie, fie despre o tristețe și melancolie înnăscute, la care s-a asociat pesimismul „raționat” de sursă schopenhaueriană. Există chiar și medici care se aventurează să emită idei de „specialist” – despre un fond patologic ereditar „morbid” al „pesimismului” eminescian.

Predispus spre melancolie și influențat „firesc” de ideile negativiste, „caracterul pesimismului lui Eminescu e mai mult cosmic, universal, decât personal”. „Refractar la mediul social”, el face parte din categoria celor care *asimilează* mediul, nu e asimilat. Poetul „suferă pentru tot universul”.

O altă poziție ocupă aceia care explică pesimismul eminescian prin **mediul social**, prin frustrările trăite de poet în mijlocul societății ostile, strâmbe.

Între detractori se numără și acei câțiva comentatori care au reclamat influența nefastă a poetului în epocă, l-au acuzat de a fi înveninat o generație întreagă cu pesimismul său inconștient sau/și leopardian.

Deja din aceste decenii apar primele încercări de a delimita pesimismul eminescian de pesimismul schopenhauerian. Mai mult: unii l-au declarat optimist, alții au văzut în el forța excepțională a unei individualități identificate prin patriotismul înflăcărat, prin încredere în vitalitatea neamului său ori latura activă a conștiinței sale; un Prometeu „chinuit de soartă”, asumându-și damnarea, luptând cu suferința, revoltat și angajat să lupte pentru ceilalți, într-o solidaritate îndârjită ce contrazice abandonul. S-au admis uneori atât pesimismul, cât și energia de luptător, puterea formidabilă de muncă, vederile largi și sănătoase, sentimentul datoriei de a îndrepta relele lumii.

Există și o serie de comentatori pentru care Eminescu, exponent al neamului său, sintetizează particularitățile acestuia: alternanța stărilor sufletești exprimate în doine, „pesimismul firii” sau expresia „filosofiei întregii vieți”. Dar au existat și voci care l-au proclamat „erou al vremii lui”.

„Pesimism *simțit*” sau „pesimism mai mult *gândit*” sunt două coordonate între care a oscilat critica acelor decenii.

Asemenea comentarii sunt și o reflectare a evoluției spiritului critic, a nivelului teoretic al acestei „discipline” în formare.